

УДК 37.032

Чижик Т. Г.*

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИТОКИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

У статті здійснено усесторонній аналіз історичних витоків наукових знань про сутність людини та індивідуальні особливості її розвитку. Проаналізовано витoki наукових знань про первоначало світу, про походження людини та становлення особистості. Розглянуто концепції видатних філософів і педагогів різних епох та періодів щодо взаємодії людини з оточуючим середовищем, суспільством, природою, всесвітом. Прослідковано єдність біологічної, соціальної та духовної сутності людини, а також взаємозв'язок людини з Богом. Встановлено коло параметрів, за допомогою яких можна характеризувати людину у процесуальному вимірі її розвитку.

Ключові слова: сутність людини, індивідуальний підхід, розвиток, навчання та виховання дитини.

Більшість науковців вважає, що в історії науки більш складного, багатогранного та широкого поняття, ніж «людина», не існує. З давніх-давен філософи, а потім – педагоги намагалися проникнути у суть цього феномену, зрозуміти його. Людина, як «розумна істота», вирізняється у царстві тварин своєю здатністю логічно мислити, усвідомлювати себе, свої потреби та світ навколо. Якщо тварина створює щось відповідно до програми, заданої інстинктом, то людина здатна творити щось зовсім нове за програмами, створеними власним розумом. Отже, людина активно творить, її діяльність цілеспрямована та має ціннісний зміст. При цьому людина – істота, що розвивається, тому саме їй іманентно притаманна креативність – здатність до змін і перетворення.

Проблема розвитку людини, а разом з нею і всієї цивілізації, стає гострою та актуальною наприкінці ХХ – початку ХХІ століть, коли в її взаємодії з оточуючим світом з'являються нові фактори та технології. Інтеграція і глобалізація соціально-економічних і суспільно-політичних процесів спричинили перехід людства до якісного нового стану – високотехнологічного суспільства, що відповідає епосі швидкісних змін. В умовах загально-європейської кризи в наукових колах йде об'єктивний процес пошуку нового статусу людини в навколишньому світі, робляться спроби опису узагальненої парадигми людської екзистенції. У зв'язку з цим актуальним на разі є переосмислення та аналіз сучасних модельних уявлень про людину як біосоціальної істоти.

З огляду на пріоритетність знань про людину, особливо у ракурсі її підготовки до життя (навчання, виховання та розвитку), спробуємо з'ясувати витoki наукових знань про людину, проаналізувавши джерела, пов'язані з історією розвитку людства. Тобто метою нашої статті виступає аналіз наукових поглядів і підходів щодо виникнення людини, з'ясування її індивідуальних особливостей та біосоціальної сутності з метою здійснення її навчання, виховання та розвитку.

Вивчення численного масиву наукових джерел засвідчує, що проблеми виникнення, еволюціонування та розвитку людини цікавили дослідників різних країн, галузей та епох. Систематичні дослідження, в основу яких покладено традиційну наукову і філософську методологію, відбувалися впродовж усього ХХ століття. Мислителі намагалися визначити людину, виявляючи такі її аспекти, як дух (М. Шелер, «Положение человека в космосе»), здатність до трансценденції (С. Булгаков), здатність до символізації реальності (Е. Кассирер), свобода (М. Мамардашвілі). «Людина як предмет виховання», що має виразний підзаголовок «Досвід педагогічної антропології» (К. Ушинський). Але, як виявилось, сутність людини не піддається аналітичному розчленуванню, побудова системи сутнісних характеристик людини через виявлення окремих її складових призводить до того, що сама сутність людини визначається суб'єктом дослідника.

© Чижик Т. Г.

М. Шелер – один із засновників філософської антропології у праці «Положение человека в космосе» (1929 р.) розглядає особистість як носія цінностей. А. Гелен у доробку «Человек. Его природа и место в мире» (1940 р.) стверджує, що людина має вести планомірне життя, «осмотрительно изменяя своими действиями себя и окружающих» [3]. Найбільш відомим дослідником людини був французький біолог і гуманіст П. Тейяр де Шарден. У доробку «Феномен людини» (2011) він спробував описати природу та походження людини, сенс її буття, цілісні характеристики як біологічної істоти та як істоти свідомої, надбіологічної. Автор звертає увагу на той парадоксальний факт, що наука у своїх зображеннях універсуму досі не знайшла місця самій людині: «фізиці вдалося тимчасово окреслити світ атома, біологія зуміла навести деякий порядок у конструкціях життя; антропологія, спираючись на фізику і біологію, дещо пояснює структуру людського тіла та деякі механізми його фізіології. Але отриманий при об'єднанні всіх цих рис портрет людини явно не відповідає дійсності. Нікчемний морфологічний стрибок і разом з тим неймовірно потрясіння сфер життя – в цьому весь парадокс людини [6].

Аналіз тематики доробок різних авторів показує, що відомості про людину накопичувалися поступово, виникаючи у філософських вченнях та медичних трактатах. Витоки наукових знань про людину можна віднести до архаїчної епохи, коли у людей разом із виникненням мови та логічного мислення виникла певна система уявлень про себе. Не зважаючи на міфологічність та антропоморфність світорозуміння первісних людей, оточуюче середовище та повсякденний досвід щодо взаємодії з ним відіграло позитивну роль у розумінні того, що є людина.

В епоху «семи мудреців» (VI – IV століття до н. е.) філософія замінила міфологію. Фалес Мілейський, Піттак Мітіленський та інші шукали первоначало світу, в якості якого називали не лише вогонь, воду і повітря, а навіть розум людини. У трактатах Анаксимандра (600 рік до н.е.) знаходимо ідею про походження людини шляхом ряду перетворень її предків. Аналогічних поглядів дотримувалися пізніше Емпедокл (450 рік до н.е.) та Демокрит (400 рік до н.е.). Хілсон (550 рік до н.е.) будову і життя людини порівнював із устроєм Всесвіту. Він стверджував, що пізнання себе і є пізнанням Всесвіту.

Піфагор (450 рік до н.е.) початком всіх речей вважав число (певна цілісність чисел визначає світовий порядок, а відношення між ними – зв'язки природних процесів та явищ). Про людину він говорив, що вона «створена Богом для пізнання та споглядання» [1]. Основою світорозуміння людини він вважав математичні закони гармонії. Цікавою, на наш погляд, є перша ієрархія живого над неживим, розумного над нерозумним, людей над тваринами, ангелів над людьми та Бога над ангелами, побудована Августіном (350 рік до н.е.). У цьому ланцюжку прослідковується еволюційна ідея, яка була розвинена пізніше.

Перші ідеї про розвиток людини знаходимо у Демокрита, коли він писав про наступні рушійні сили: «нужда» (добування їжі, облаштування житла, наявність одягу) та «польза» (усвідомлення користі для життя від змін). Демокрит одним з перших підняв питання про природо відповідність виховання: «природа и воспитание подобны, а именно – воспитание перестраивает человека и, преобразуя его, создаёт природу» [1].

Перші більш-менш систематичні спроби пізнання природи людини відбулися впродовж IV-II століть до нашої ери (Александрійська епоха). Серед найбільш вагомих античних філософів, які шукали відповідь на питання «що є людина?» можна назвати Геродота (450 рік до н.е.), Емпедокла (440 рік до н.е.), Гіппократа (400 рік до н.е.), Сократа (400 рік до н.е.), Аристотеля (350 рік до н.е.), Теофраста (370 р. до н.е.), Платона (300 рік до н.е.) і Галена (190 р. до н.е.). Так, більшість науковців вважає Геродота батьком історії, Гіппократа – засновником медицини, Теофраста (трактат «О душе») – фундатором європейської психології та теорії пізнання, Аристотеля – основоположником природознавства.

Геродот у дев'яти книгах під загальною назвою «Історія» вперше описав життя й побут скіфів, проаналізував державні закони та зазначив відмінності й прикмети

кожного народу. У поемі Емпедокла «О природі» знаходимо еволюційні ідеї про виживання найбільш доцільних форм життя та фізіологічну гіпотезу про сприйняття світу людиною через пристосування органів чуття (пізнання «подобного подобним») [1]. При цьому розум людини він називає найвищим критерієм пізнання.

Загальновизнаний лікар Гіппократ у своєму філософсько-анатомічному опусі «Про природу людини» вперше сформулював вчення про темпераменти, вказав на залежність сутності людини від клімату та віку. Він вважав, що здоров'я людини визначається індивідуальними особливостями її тілобудови і тому їх потрібно вивчати впродовж життя.

Грецького філософа Сократа вважають засновником філософської діалектики. Він перший основні відмінності людини і тварини вбачав у здатності людини до самопізнання: «если я знаю, что именно Я есть, то я знаю, чем Я должен быть» [2]. На зміну космологічної натурфілософії він запропонував антропологічну етику. У всіх досократівських мислителів світ виступає у вигляді цілості, яка підпорядковує собі людину – «одну з частинок Космосу». Сократ же вирізняє людину, визначаючи предметом філософії відношення «людина – світ». Головним для людини він вважав самовдосконалення, тому більшість часу проводив в етичних бесідах прямо на площах. З огляду на це, діяльність Сократа можна назвати першою стихійною педагогікою.

Послідовник Сократа Платон створив теорію людської душі і сформулював наступні природничі закони:

- тіло людини має працювати у гармонії з природою;
- душа має створювати «добродетель», джерелом якої виступають теоретичні та практичні знання [3].

Платон вважав, що навчання – це не просто передача знань, а й розвиток чогось, що вже існує у душі людини у скритому вигляді. У своїй теорії про розум, який він вважав найбільшим даром природи, філософ говорив, що знання набуваються через ідеї або поняття, які пов'язані з відчуттям людиною світу. У відомому діалозі «Государство» він вперше описав ідеал «государственного мужа» (антропологічну модель суспільного діяча). У збірнику діалогів «Закони» філософ указав на наступні соціальні функції та соціальні ролі людини: надбання і зберігання знань (вчитель); активне служіння суспільству (воїн); виробництво матеріальних предметів (працівник). Говорячи про державні реформи, він звертав увагу на необхідність забезпечення права кожній дитині на освіту та зайнятість у майбутньому [1].

Аристотель вважав, що все, що з'являється у суспільстві, зобов'язано людині, тобто будь-яке суспільство історично є реалізацією природнього потенціалу людини. Через це передбачення розвитку людини, а також його спланована організація, надає підстави для прогнозу розвитку суспільства як у межах окремої країни чи нації, так і всього людства. Вважаючи, що свою сутність людина реалізує тільки в соціальному житті, вступаючи в господарські, політичні та культурні відносини з іншими людьми, філософ назвав людину «суспільною твариною». При цьому він стверджував, що не тільки людина є продуктом розвитком суспільства, а й суспільство є продуктом діяльності людини.

Аристотель назвав людину «розумною істотою», оскільки вона вирізняється у царстві тварин своєю здатністю логічно мислити, усвідомлювати себе, свої потреби та світ навколо. Він стверджував, що тварина створює щось відповідно до програми, заданої інстинктом, людина здатна творити щось зовсім нове за програмами, створеними власним розумом. Людина активно виробляє, творить, її діяльність цілеспрямована, має ціннісний зміст. При цьому людина – істота, що розвивається, тому їй іманентно притаманна креативність – здатність до змін і перетворення.

Грунтуючись на цьому, Аристотель вперше побудував антропоцентричну модель взаємовідносин «людина – суспільство», де останнє визнавалося залежною, а людина незалежною змінною цієї системи. Людина завжди (свідомо чи несвідомо) прагне переробляти все навколишнє «по собі», асимілювати середовище; що сприяє її власній зміні, індивідуальному розвитку. Факторами, що впливають на розвиток людини

філософ називав зовнішній світ, який людина сприймає через почуття; внутрішні сили, що розвивають закладені природою задатки; цілеспрямоване виховання, яке розвиває здібності людини у необхідному для суспільства–держави напрямі.

Аристотель, базуючись на поглядах Демокрита, сформулював принцип природо-відповідності виховання, створив першу вікову періодизацію підростаючої людини, що потребує виховання : дитина (до 7 років), юнак (від 7 до 14 років), молода людина (від 14 до 21 року) [2]. Важливу роль при цьому він віддавав фізичному вихованню, яке покликане розвивати міцне, гарне, спритне тіло, сприяти укріпленню духовної потенції людини. Підсумовуючи свої погляди, філософ визнавав життя процесом розвитку, а діяльність людини – основою її буття.

Гален визнавав ідею Сократа про «світовий розум» та ідею Платона про «світову душу». Універсальний вчений (на думку науковців) у доробку з 18 книжок «О физике» вперше застосував структуру причинно-наслідкових міркувань при поясненні явищ природи та при вивченні «фізики живого організму» [1]. Він вперше застосував експериментальний метод в медицині, у трактаті «О частях человеческого тела» він вперше описав організм людини як анатоμο-фізіологічну цілісність. Його книга побудована на значному фактичному матеріалі, отриманому шляхом анатомування, який було систематизовано і викладено мовою, схожою на наукову. Ця праця відіграла значну роль у розвитку природознавства та медицини аж до XVI століття.

Ідеї про розвиток культури (духовного світу людини) від первісності до цивілізації можна знайти у поемі «О природе вещей» Лукреція Кара (95 рік до н.е.). Поет і філософ, описуючи атомістичну картину світу, стверджував, що людина виникла в результаті об'єднання атомів у більш складні утворення. Тобто він уперше звернув увагу на складність будови тіла людини не з огляду окремих частин чи органів, а з точки зору їх внутрішньої будови.

Узагальнюючи погляди древніх філософів, можна констатувати, що унікальність людини вони вбачали в її розумі. Разом з цим, у Древній Греції існував культ людського тіла (антропоцентричність), який навіть затверджувався на законодавчому рівні. Більше того, в обох школах Древньої Греції – спартанській та афінській, була наявна сувора система фізичного виховання, завданням якої виступала підготовка мужнього, здорового, фізично розвиненого, загартованого і витривалого воїна – захисника земельної аристократії. У древньогрецьких філософів вперше виникла концепція здорового образу життя – «пізнай самого себе», яка формувала стиль дій людини. У трактатах вперше знаходимо положення про міру, яка є характеристикою досконалості «ничего сверх меры», гармонії – єдності в багатоманітності та раціоналізмі – теорія «золотих делений».

Таким чином, класична античність залишила педагогіці у спадок наступні ідеї :

- 1) школи, як самостійної навчально-освітньої установи, яка мала за мету підготовку дітей до дорослого життя через розвиток природних дарувань;
- 2) цільності освіти, побудованої на духовності та моральності, що супроводжують планомірний фізичний розвиток;
- 3) необхідності створення окремого вчення при вихованні підростаючого покоління.

Отже, на початок нашої ери можна виокремити два сегмента вчення про людину:

- біологічний (природознавчий), в межах якого вивчалася індивідуальність людини, закладена природою;
- культурологічний (духовний), прихильники якого розглядали людину як носія цінностей певної спільноти.

Наступний період у формуванні наукових уявлень про людину – середньовіччя (II-XIV століття нашої ери), який можна назвати періодом релігійної антропології, оскільки у ці часи не існувало самостійних філософських або педагогічних теорій. Людину вважали створінням Бога, в якому поєднується дух, душа та тіло: дух є «Божою іскрою», яка визначає тілесне існування та душевні почуття і, навіть, розум.

У християнському вихованні використовували компоненти філософських систем античності та різні проекти організації суспільства.

Значущими дослідниками Апостольської епохи можна назвати Клімента Александрійського (трактат «Педагог», 200 рік н.е.), Тертуліанан (твір «О душе», 220 рік н.е.), Оригена (250 рік н.е.), Василя Великого (опус «Правила», 350 рік н.е.). В їх доробках у тій чи іншій формі сформульовані основи християнського виховання – одночасний розвиток душі та тіла на підставі життєвого досвіду через вплив різних «добродетелей». Метою виховання вони визнавали підготовку людини до вічного життя, набуття праведних звичок та формування християнської поведінки.

В епоху Візантійської культури (IV століття) слід відмітити Афанасія Александрійського (330 рік), Григорія Богослова (370 рік) та святого Іонна (390 рік), які говорили про високе призначення людини і про те, що «учённость – первое благо для человека» [2].

Загалом християнство Середньовіччя сформувало жорстку ієрархічну картину світу, де людина посідала найбільш високе місце під Богом.

Епоху Відродження (XV-XVII століття) називають філософією нового часу. У 1501 р. в анатомічному описі Магнуса Хундта «Антропология о достоинстве, природе и свойствах человека и об элементах, частях и членах человеческого тела» вперше з'явилося поняття «антропология» (від грецького *anthropos* – людина і *logos* – вчення), що у дослівному перекладі означає «наука про людину» (у вказаному творі виключно фізичної (біологічної) будови людини). У 1533 році з'явився доробок Галеаццо Капелла «Антропология, или рассуждение о человеческой природе», в якому містилися відомості про індивідуальні варіації будови тіла людини. У 1594 році вийшли книги Касмана «Антропологическая психология, или учение о человеческой душе» та «О строении человеческого тела в методическом описании». Саме з цього моменту в науці встановлюється дwoяке розуміння антропології - з одного боку, як науки про людську душу, з іншого – як науки про людське тіло, його будову та різноманіття.

Леонардо да Вінчі (1512 р.) – винахідник і художник, анатоміст і інженер, ідеолог краси і гармонії, Андреас Везалій («Фабрика человеческого тела», 1543 р.), якого згодом назвуть батьком анатомії, Вільям Гарвей (1626 р.) – засновник фізіології та ембріології, поклали початок науковій анатомії людини. У працях цих та інших видатних митців того часу зроблено акцент на гармонію між людиною та природою.

Бенедикт Спіноза у відомому творі «Богословсько-політичний трактат» (1670 р.) вказав на існування двох аспектів реальності : природу, що творить і природу, що створена. Через це він стверджував, що існує пряма залежність між індивідуумом та світом.

Французькі просвітники XVIII століття всю сукупність знань про людину назвали антропологією. У цей час це вчення представлялося універсальною наукою про людину, яка систематизувала знання про її історію, матеріальну і духовну культуру, психологію та фізичну організацію.

Початком цілеспрямованого вивчення людини як біологічного виду можна вважати таксономічні праці Карла Ліннея («Система природы», 1735 р.) – засновника біологічної систематики І. Блуменбаха («Фізіологія», 1796 р.) – засновника краніології, та Жана-Батіста Ламарка («Філософія зоології», 1809 р.) – творця вчення про еволюцію органічного світу. Науковці запропонували розглядати людину як елемент живої природи і виділили її як самостійний вид *Homo sapiens* в загоні приматів. У класифікації К. Ліннея та Ж. Бюффона («Естественная история», 1749 р.) здійснено спробу систематизувати людство за походженням рас, впливом середовища на формування типових ознак.

У доробках Рене Декарта (1610 р.), Готфрида Лейбніца (1704 р.), Томаса Гоббса (1655 р.), Джона Локка (1860 р.), Девіда Юма (1740 р.) та Іммануїла Канта (1790 р.) знаходимо наступні підходи щодо розуміння природи людини.

Р. Декарт визнавав людину істотою, що мислить, істотою, що пізнає та використовує природу. Він вважав, що за допомогою законів механіки можна

досліджувати тіло людини, а її дух слід вивчати за допомогою методу інтроспекції. Рішення йти обраним шляхом філософ-математик вважав бездіяльністю, а бажання змінити себе – прагненням змінити світ [1].

Г Лейбніц у праці «Новые опыты о человеческом разуме» говорив про гармонію сутності та існування – оптимальність відносин між різноманіттям речей та дій природи та їх упорядкованістю. Відомий математик вважав, що людині обов'язково потрібен чуттєвий досвід, без якого інтелектуальна діяльність неможлива [2].

Головними працями Т. Гоббса вважають філософську трилогію «Основы философии»: «О гражданине», «О теле», «О человеке», в яких, ґрунтуючись на механіці, він будує теорію тіл - природних, що утворюються завдяки Богу та політичних, які утворюються завдяки волі та розуму людини. Гоббс звертає увагу на мову людини, яку ототожнює з мисленням. Вчений визнає рівність між людьми «в отношении физических и умственных способностей», рівність у прагненні підтримувати своє існування будь-якими способами [1]. Дж. Локк розробив емпіричну теорію пізнання, яку відтворив у головній філософській праці «Опыт о человеческом разуме». Свідомість людини він вважав «чистою дошкою» (*tabula rasa*), яка із набуттям досвіду набуває змісту (ідей). При цьому досвід є різним у окремих індивідів та народів.

Педагогічні погляди Дж. Локка викладені у працях «Думки про виховання», «Про виховання розуму», «Про навчання» та інших. Англійський філософ стверджував, що дев'ятеро з десятих людей стають такими, якими є насправді (добрими чи злими, корисними чи непотрібними), завдяки вихованню: «від правильного виховання дітей залежить добробут усього народу» [2], – писав Дж. Локк. Особливого значення він надавав фізичному вихованню, яке сприяє зміцненню здоров'я людини, що «необхідно нам для наших справ і для нашого щастя», а також робить майбутнього джентльмена фізично загартованим, міцним, мужнім, упертим, здатним будь-коли «стати до зброї та бути воїном». Отже, основним завданням фізичного виховання вчений називає підготовку фізично витривалої, загартованої людини.

Він запропонував докладно розроблену, на рівні тогочасної педагогічної науки, систему фізичного виховання молодого покоління: розпочинати фізичне виховання дитини слід у ранньому віці й реалізовувати його в спартанському дусі: привчати дитину до примх погоди, аби в будь-яку пору року вона могла перебувати просто неба в легкому, зручному одязі й у такому взутті, щоб «воно могло промокати і пропускати воду»; купатися у прохолодній воді, спати на твердій постелі тощо. Що стосується їжі, то вона повинна бути зовсім звичайною і простою: на сніданок і вечерю дуже корисно давати дітям молоко, молочний суп, кашу на воді, вівсянку і цілий ряд блюд, що прийнято готувати в Англії. Дж. Локк також багато говорив про користь ремесла, яке, на його думку, було важливим складовим виховання. Завдяки ремеслу юнак розвивався фізично, а також займав свій вільний час, що обгороджувало молоду людину від дурних впливів. Однак, цей аспект виховання філософ скоріше розглядав як хобі, що повинно благотворно впливати на майбутнього джентльмена.

Д. Юм у «Трактат о человеческой природе» людину називає слабкою істотою, здатною на помилки та капризи, яка завдяки освіті отримує звички.

У доробку І. Канта «Антропология с прагматической точки зрения» людина визначається як «самый главный предмет в мире», основне питання філософії («людина як явище»). Виходячи з дуалістичного розуміння людини як істоти, що належить двом різним світам, - природній необхідності та етичній свободі, Кант розмежовує антропологію у фізіологічному і прагматичному аспектах: перший досліджує те «...що робить з людини природа...», другий - те «... що вона, як істота, яка діє вільно, робить або може і повинна робити з себе сама» [2]. Філософ вважав, що поведінка людини могла визначатися як практичними інтересами, так і моральними принципами. Трансцендентальність (це те, що ділить реальність на світ в собі і світ для нас) і моральна свобода людини дозволяють їй зробити себе не тільки засобом, а й метою свого власного розвитку.

Просвітники XVIII століття вважали антропологію універсальною наукою про людину, яка вивчає біологічну еволюцію, історичний розвиток, матеріальну і духовну культуру окремих людей і народів. У вказаний період увагу привертають праці Г. С. Сковороди (1833 р.) – релігійного філософа, поета і педагога. Фізичне тіло людини він вважав прахом, а тілесні потреби – перепорою на шляху пізнання істини. При цьому метою виховання філософ вважав самопізнання як наближення до Бога.

Підсумовуючи філософські вчення про природу людини XVI-XVIII ст., робимо наступні висновки. По-перше, основу розуміння людини складають парадигми її взаємодії зі світом, їх змістовні характеристики, що вказують на різноманітність проявів природи людини у різних культурно-історичних ситуаціях. По-друге, всі погляди можна розташувати у межах одного континуума, де полярними полюсами виступають наступні судження :

1) природа людини задана апріорно, вона незмінна впродовж історичного розвитку;

2) природа людини змінюється історично (людина, змінюючи зовнішню природу, змінює й свою).

Отже, сучасною наукою людина вивчається, по-перше, як представник біологічного виду; по-друге, як член суспільства; по-третє, як суб'єкт предметної діяльності і, по-четверте, як індивід, що розвивається за певними закономірностями. Різні наукові галузі все більш повною мірою охоплюють різноманітні відносини і зв'язки людини зі світом, розглядаючи наступні тандеми: людина – природа; людина – суспільство; людина – техніка; людина – культура; людина – Земля і космос. У системі названих зв'язків людина вивчається як продукт біологічної еволюції – вид *Homo sapiens*; як суб'єкт і об'єкт історичного процесу – особистість; як природний індивід з притаманною йому генетичною програмою розвитку і певним діапазоном мінливості; як суб'єкт філософських категорій «минуле – теперішнє – майбутнє».

Оскільки основу розуміння людини складають парадигми її взаємодії зі світом, актуальним є подальше вивчення їх змістовних характеристик, що вказують на різноманітність проявів природи людини у різних культурно-історичних ситуаціях.

Література:

1. Асмус В. Ф. Антична філософія / В. Ф. Асмус. – [3-є видання] – М. : Вища школа, 2001. – 234 с.
2. Бульчев И. И. Человек как интегральная философская проблема : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.11 / Бульчев Игорь Ильич. – М., 1993. – 325 с.
3. Григорьян Б. Т. Философская антропология / Б. Т. Григорьян. – М. : Мысль, 1982. – 188 с.
4. Деттерер А. В. Введение в философию и историю образования : учеб. пособие / А. В. Деттерер. – Томск, 1998. – 270 с.
5. Многомерный образ человека. Комплексное междисциплинарное исследование человека. – М. : Наука, 2001. – 237 с.
6. Степин В. С. Философская антропология и философия науки / В. С. Степин. – М. : Высш. школа, 1992. – 188 с.

Чижик Т. Г.

ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ИСТОКИ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА

В статье осуществлен всесторонний анализ исторических истоков научных знаний о сущности человека и индивидуальные особенности ее развития. Проанализированы истоки научных знаний о первоначале мира, о происхождении человека и становления личности. Рассмотрены концепции выдающихся философов и педагогов разных эпох и периодов по взаимодействию человека с окружающей средой, обществом, природой, вселенной. Прослежено единство биологической, социальной и духовной сущности человека, а также взаимосвязь человека с Богом. Установлен круг параметров, с помощью которых можно характеризовать человека в процессуальном измерении ее развития.

Ключевые слова: сущность человека, индивидуальный подход, развитие, обучение и воспитание ребенка.

Chyzhyk T. G.

PHILOSOPHICAL AND CULTURAL ORIGINS OF THE PROBLEM OF HUMAN DEVELOPMENT

The article deals with the ideas and thoughts of such philosophers as Kant, Hume, Locke, Hobbes, Leibniz, Descartes, Linnaeus, Blumenbach, Lamarck, Spinoza, Leonardo da Vinci, Vesalius, Harvey, Chapel, Hundt, Origen, Basil, Hippocrates, Gallen, Plato, Aristotle, Socrates and others.

The analysis of the ancient concepts of the Middle Ages and Renaissance as well as the twentieth century is described in the article. The article is presented a comprehensive analysis of the historical origins of scientific knowledge of human nature and individual characteristics of human development.

The homo-sapiens as a biosocial essence is studied; the sources of scientific knowledge of human origins and person's formation are analyzed.

The concepts of eminent philosophers and teachers of different eras and periods concerning human interaction with the environment, society, nature and the universe are singled out in the article. It is traced a unity of biological, social, spiritual human nature and also the human relationship with God. It is established series of parameters for description of people in the process of their development.

The author underlines the priority of analysis of the problem of human development in the context of philosophical and cultural origins.

Keywords: human nature, individual approach, child development, training and education.